

SLOVOTVORNÁ ADAPTACE NOVÝCH FRANCOUZSKÝCH

PŘEJÍMEK V ČEŠTINĚ¹

Karolína Táborská

Katedra českého jazyka

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha, Česká republika

Abstrakt: Cílem příspěvku je zhodnotit slovotvornou utvářenost nových francouzských přejímek ve slovní zásobě současné češtiny a představit francouzštinu jako zajímavý zdroj obohacování českého lexika. V rámci adaptačně-integračních procesů dochází k přizpůsobení nové lexikální jednotky systému cílového jazyka. Slovotvorná adaptace je jedním z procesů, jímž nově přejaté galicismsy po přejetí do češtiny procházejí. Zatímco jména zůstávají často neadaptovaná, a tudíž nesklonná, v případě sloves je připojení slovotvorné přípony nezbytnou součástí jejich dalšího fungování v systému cílového jazyka.

Klíčová slova: adaptace přejímek, slovotvorná adaptace, přejímky, galicismsy, francouzské přejímky

Abstract: The main aim of the paper is to assess word-formation adaptation of new French borrowings in the vocabulary of current Czech and introduce French as an interesting source of enriching the Czech lexicon. In terms of adaptation-integrating processes there is a tendency towards adjusting the new lexical unit to the system of the targeted language. Word-formation adaptation is one of the processes that new Gallicisms undergo after adoption to the Czech. Unlike nouns remain often indeclinable, in case of verbs is addition of word creating formant a necessary part of their further functioning in the system of the targeted language.

Keywords: adaptation of borrowings, word-formation adaptation, loanwords, Gallicisms, French borrowings

1 Úvodem

Moderní společnost prochází řadou progresivních vývojových změn takřka ve všech sférách lidské činnosti, které s sebou nesou nejen potřebu pojmenování nových jevů a reálií, ale také proměny komunikačních potřeb mluvčích a s tím související proměny jazykového chování v jednotlivých komunikačních situacích. V důsledku těchto proměn prochází také česká slovní zásoba neméně dynamickými změnami, které se projevují mnohými vývojovými tendencemi, jež se navzájem překrývají i doplňují (Táborská 2018: 20).

V posledních desetiletích dochází v češtině k intenzivnímu přejímání nových lexémů zvláště z prestižních evropských jazyků, jako je angličtina, němčina a francouzština. Ačkoliv

---

¹ Text příspěvku částečně vychází z diplomové práce *Nové francouzské přejímky v češtině* (Táborská 2018).

tendenci k přejímání cizích prvků můžeme sledovat v průběhu celého vývoje českého jazyka, v důsledku prudkých politických a ekonomických změn v 90. letech se intenzita přejímání nepopíratelně zvyšuje. V posledních letech však mezi odborníky i laickou veřejností probíhá diskuse, jaká míra internacionalizace je ještě únosná. Přesto připomeňme, že nadužívání cizích prostředků, stejně tak jako subjektivní brusičství odporuje zásadám obohacování slovní zásoby jazyka (Svobodová 2009: 223). V současnosti se v jazyce výrazně projevují především procesy adaptační. Lexémy, které byly přejaty do češtiny v minulosti, se nyní formálně i sémanticky přizpůsobují českému systému, vstupují do nových slovotvorných vztahů a mezi českými mluvčími se rozšiřuje povědomí o jejich významu a kontextovém zařazení.

2 Cíl a metoda

V tomto příspěvku se zaměříme na konkrétní skupinu nových pojmenování v češtině, a to na galicismy. Naším cílem je zhodnotit, jakým slovotvorným procesům nové francouzské přejímky podléhají a představit francouzštinu jako zajímavý zdroj obohacení současného českého lexika.

Mezi galicismy zahrnujeme jak lexikální jednotky přejaté přímo z francouzštiny, tak slova jiného původu, kde francouzština sloužila pouze jako zprostředkující jazyk. Ke galicismům dále řadíme i depropriální pojmenování utvořená od francouzských vlastních jmen a hybridní složeniny. Materiál jsme shromáždili cílenou excerpcí neologické databáze Neomat (excerpční databáze oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český AV ČR), jejíž obsah vzniká excerpcí převážně publicistických textů. Z databáze byly postupně excerpovány lexémy, které byly v psaných komunikátech zaznamenány v období let 2010 a 2018.

3 Slovotvorná adaptace

Slovotvorná adaptace je jedním z procesů, kterým přejímky po převzetí do cílového jazyka mohou projít. Cílem adaptace je přizpůsobení cizího lexému tak, aby bylo možné jeho zařazení k některému z deklinačních typů. Proto se v kontextu adaptace přejímek hovoří zejména o adaptaci morfologické, která je doprovázena adaptací výslovnostní, případně i adaptací pravopisnou.

Slovotvorná adaptace však s adaptací morfologickou úzce souvisí, a proto bývá někdy uváděna jako její součást (Svobodová 2009: 46). Přejaté slovo se stává motivantem pro další pojmenování. K základům slov jsou připojovány příslušné slovotvorné afixy, stávají se součástí složenin, nebo se podílejí na tvorbě zkratkových slov. Přesto je proces slovotvorné

adaptace do jisté míry jedinečný, neboť zahrnuje nejen problematiku flexe, ale na rozdíl od morfologické adaptace řeší i zařazenost významovou: „Při slootovorné adaptaci je cílem na rozdíl od adaptace morfologické především dosažení segmentovatelnosti, která je pro běžného uživatele předpokladem rozpoznání jak významové, tak i formální struktury slova. I při prvním setkání uživatele se slovem je pak jeho význam prediktabilní a motivace srozumitelná.“ (Rusínová 2002: 311–312). Postupně jak se slovo začleňuje do slovní zásoby cílového jazyka, vstupuje stále častěji do slootovorných vztahů.

Slootovorné adaptaci nejnázne podléhají substantiva, adjektiva a slovesa. V případě sloves je připojení slootovorného formantu s flektivizační funkcí k cizímu slovesnému základu nezbytnou podmínkou jejich dalšího používání v cílovém jazyce (Kroupová 2016: 187). Tyto nově utvořené formy jsou důkazem zdomácnění přejatého prostředku v cílovém jazyce (Svobodová 2013: 145).

3.1 Substantivní přejímky

U životných maskulin je velmi produktivní internacionální formant latinského původu **-ista**, užívaný nejčastěji pro pojmenování profesních skupin (*afišista*, *bagážista*), názvů stoupenců myšlenkových proudů (*leseferista*), politických stran (*frontista*), či uměleckých hnutí (*artbrutalista* / *art brutista*). Životná maskulina se často tvoří také pomocí adaptačního sufixu **-ér**, který nalezneme v pojmenováních označujících osoby vykonávající určité povolání (*debarasér*, *kravatiér*) nebo tíhnoucí k určité činnosti (*flanér*, *tušér*). Pojmenování věcí a nástrojů z odborné sféry jsou zastoupena jedinou přejímkou (*dekantér*). Pro označení příslušníků etnika užíváme sufix **-ec** (*aurignacienec*, *gravettienec*). Příznakově působí ve spojení s cizím základem slootovorný formant **-ák** (*peugeoták*).

U substantivních přejímek se často setkáme s přechylováním, tedy tvořením ženských protějšků k mužským pojmenováním, obvykle pomocí sufixu **-ka** (*čokolatiér* – *čokolatiérka*, *bagážista* – *bagážistka*). Sufix **-ka** je vůbec nejpoužívanějším při tvoření nových feminin, a to jak osob (*korzetiérka*), tak neživých substancí (*chardonnka*, *evianka*, *madlenka*, *vuitonka*). Slootovorné přechýlení je jednou z cest, jak se u přejímek završuje jejich slootovorná adaptace a přejímky tak získávají potenciál stát se rovnocennými jednotkám domácím (Rusínová 2002: 313). Další možností, jak přejímky dosahují slootovorné adaptace vyššího stupně je deminuce. D. Svobodová (2013: 145) označuje tvoření expresivních deminutiv jako specifikum české slootovorby. Deminutiva tvoříme obvykle odvozením pomocí sufixu **-ek** (*peugeotek* / *pežotek*, *saviňonek*), případně **-ko** (*kyvéčko*).

3.2 Adjektivní přejímky

U přejatých adjektiv jsou nejproduktivnějším způsobem tvoření domácí přípony **-ový**, **-ský**, **-cký**, **-ní** a **-ný** (Svobodová 2007: 65), které se často připojují k původně substantivním základům. Ačkoliv v kontextu anglických přejímeK uvádí D. Svobodová jako nejproduktivnější sufix **-ový**, mezi novými francouzskými přejímkami jsme zaznamenali pouze tři adjektiva tvořená touto příponou: *ganachový*, *makronkový* a *pinotový*. Jedná se o adjektiva odvozená od substantiv *ganache*, *makronka* a *pinot noir*. Nejproduktivnějším prostředkem tvoření nových adjektiv na materiálu nových francouzských přejímeK je sufix **-ský**, který tvoří vztahová adjektiva odvozená od názvů osob (*flanérovský*, *chocolatiérský*, *gourmetský* / *gurmetský*, *gravettienský*) nebo vlastních jmen známých osobností (*lepenovský*, *macronovský*, *protilepenovský*, *sarkozyovský*, *vianovský*). Poměrně produktivní je v případě nových galicizmů rovněž adjektivní formant **-ní**, který se obvykle pojí s původními i počestěnými tvary přejatých slov (*artisanální*, *asamblážní*, *cinofilní*, *dozážní*, *šikézni*). Užitím tohoto formantu rovněž vznikají adjektiva vyjadřující obecný vztah, přesto při odvozování vztahových adjektiv není tak produktivní jako výše zmíněný sufix **-ový**. U dvou přejímeK jsme zaznamenali slovotvornou příponu **-cký** (*avionický*, *fauxpastický*), která zpravidla slouží jako prostředek počestění francouzské přípony **-ique** (*avionique*). Dalším stupněm v procesu adaptace přejatých adjektiv je tvoření názvů vlastností (*frenetičnost*).

3.3 Slovesné přejímky

Slovotvorná adaptace sloves je (stejně jako adaptace morfologická) nezbytná pro jejich zařazení do systému cílového jazyka. Slovesa s cizími základy se většinou tvoří dvěma způsoby – derivací na základě dříve přejatých slov nebo připojením adaptačního sufixu k přejatému slovesnému základu (Kroupová 2016: 188). Nejproduktivnějším prostředkem, který slouží adaptaci nových sloves je sufix **-ovat**, který je zařazuje do třetí slovesné třídy (vzor kupovat): *asamblovat*, *derniérovat*, *oblanširovat*, *dopošírovat*, *přexupérovat*, *suflovat*, *pošírovat*. Slovesa tvořená tímto sufixem jsou chápána jako bezpříznaková a vidově neutrální. Adaptace pomocí jiných sufixů není zdaleka tak produktivní. V materiálu jsme zaznamenali pouze jediné užití jiného slovotvorného formantu, tím byl sufix **-at** (*šušotat*), který řadí sloveso do páté slovesné třídy (vzor dělat). Svobodová (2013: 146) v této souvislosti zmiňuje

ještě další způsob tvoření dokonavých variant, a to pomocí formantu **-nout**.² Takto utvořená slovesa jsou hodnocena bezpříznakově pouze v neformální komunikaci.

Slovotvorná motivace je v případě nových slovesných přejímek často nezřetelná a v některých případech není možné určit, zda bylo dané sloveso odvozeno od dříve přejatého substantiva, nebo vzniklo adaptací přejatého slovesa (*šušotat* ← *šušotáz*; *šušotat* ← *chuchoter*). Nově přejatá slovesa mají obvykle obouvidý charakter, jejich vidové zařazení je tedy nejednoznačné. Čím více se sloveso integruje do systému cílového jazyka, tím je u něj pravděpodobnější dotváření vidové dvojice, a to zejména prefixací, která s sebou kromě explicitního vyjádření dokonavosti nese rovněž posun ve významu. K dotvoření vidové dvojice slouží obvykle předpony domácího původu (*dopošírovat*, *oblanšírovat*). Za vyšší stupeň slovotvorné adaptace u sloves lze považovat jednak tvoření substantiv (*barikování*, *blanšírování*, *panašování*, *pošírování*, *šušotání*) a adjektiv (*asamblážní*, *pošírovany*) od slovesných základů, jednak právě vidovou diferenciací obouvidých sloves.

4 Závěrem

Analýza neologického materiálu z databáze Neomat potvrdila předpoklad, že nové francouzské přejímky se omezují pouze na specifické komunikační oblasti a komunikační situace. Přesto jazykové kontakty mezi češtinou a francouzštinou nejsou zanedbatelné. Životnost některých přejímek (zejména z oblasti politické publicistiky) bude pravděpodobně omezena v závislosti na konkrétní společenské situaci. Neologický charakter nových galicizmů se projevuje zejména v jejich formální neustálenosti (mnohé se vyskytují v dvou a více formálních variantách). Tato rozkolísanost souvisí jednak s jejich novostí, jednak se systémovou odlišností češtiny a francouzštiny.

Substantiva, adjektiva i slovesa procházejí nejen adaptací morfologickou, ale vstupují i do nových slovotvorných vztahů, čímž potvrzují svůj potenciál stát se rovnocennými českým lexikálním jednotkám. U substantiv se jedná zejména o přechylování, tedy tvoření ženských protějšků k mužským pojmenováním a tvoření zdrobnělin. V případě adjektiv sledujeme odvozování, jehož produktem jsou podstatná jména označující názvy příslušných vlastností. Přejatá slovesa postupně ztrácejí svůj obouvidý charakter, tím, že prefixací dochází k odvozování dokonavých variant. Stejně jako u adjektiv i u sloves sledujeme jejich potenciál stát se základovými slovy pro odvozování nových substantiv.

---

² Přejímky tvořené tímto formantem jsme nezaznamenali.

Bibliografie

- Čechová 2011*: Čechová, M. a kol. *Čeština - řeč a jazyk*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011.
- Dokulil 1978*: Dokulil, M. K otázce prediktability lexikálního významu slovotvorně motivovaného slova. – *Naše řeč* 1978, roč. 39, č. 3-4, 244-251.
- Dokulil, Kuchař 1977*: Dokulil, M., Kuchař, J. Slovtvorná charakteristika cizích slov. – *Naše řeč* 1977, roč. 60, č. 4, 69-185.
- Kadlecová 2011*: Kadlecová, A. Slovtvorné adaptace anglicismů v informačně-technologické slovní zásobě. – In: *Bohemica olomucensia 2*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, 166-177.
- Kroupová 2016*: Kroupová, M. Slovesa cizího původu v současné češtině se zřetelem k jejich lexikografickému zpracování [online]. – In: *Zborník príspevkov z XXV. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá-Papiernička 23. – 25. 11. 2016)*, s. 187–198. Dostupné na WWW: <<http://www.juls.savba.sk/ediela/varia/25/Varia25.pdf>>
- Rusínová 2002*: Rusínová, Z. Slovtvorná adaptace přejatých slov a její povaha. – *Čeština doma a ve světě*, Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2002, č. 4, s. 311-322.
- Svobodová 2007*: Svobodová, D. Internacionalizace současné slovní zásoby. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, 2007.
- Svobodová 2009*: Svobodová, D. Aktuální pohledy na uplatnění cizojazyčných přejímeček v české slovní zásobě. – In: Wolińska, O., Szymczak-Rozlach, M. *Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, 222-233
- Svobodová 2013*: Svobodová, D. Současný stav internacionalizace lexika. – In: Adámková, P. a kol. *Studie k moderní mluvnici 4. Dynamika českého lexika a lexikologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013, 131-152.
- Táborská 2018*: Táborská, K. *Nové francouzské přejímky v češtině*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2018.